

WANG GUAN

Kínai Társadalomtudományi Akadémia

Történettudományi Intézet

Peking

A KÍNAI TÖRTÉNETÍRÁS TRADÍCIÓJA ÉS A MAI KÍNA
TÖRTÉNETÍRÁSA ELMÉLETI PROBLÉMÁI*

A Népköztársaság megalakulása után Kínában a történelem tanulmányozása nagy változáson ment keresztül. Egy új elméleti légkör jött létre. Kína sok hasznosat vett át a Szovjetuniótól, de ugyanakkor az elméleti dogmatizmust is átvette. Ezekben az évtizedekben a kínai történészek nagyot léptek előre a forráskritikában, a források tanulmányozásában és a forráskiadványok összeállításában, de jóval kevesebbet az elméletben. A múltban általános nézet volt, hogy a történelmi materializmus a marxista történetírás elmélete. A történészek megelégedtek a történelmi materializmus alapelveinek tanulmányozásával és megértésével, de még nem fordítottak elegendő figyelmet a marxizmus speciális, történelemfilozófiai tételei megfogalmazásának és fejlődésének problémáira. A Hu Si-t bíráló 1954-ben lezajlott mozgalomtól az 1958-as "történelmi forradalomig", bár erőteljesen követték, valójában az akadémiai kutatások he-

*A kínai professzor 1987. október 15-én a József Attila Tudományegyetem Tudományos Szocializmus Tanszékén tartott előadásának némileg - a tartalmat nem érintő - rövidített szövege.

lyett a politikai tagadás egyszerű módját alkalmazták és a történelem marxista elméletét nem alakították ki komoly formában. A kulturális forradalomban komolyan előkerültek olyan jelenségek, mint fekete-fehér megnevezésének és jó-rossz összekeverésének problémája. Azóta kiigazításokat hajtottak végre, új helyzet alakult ki. De a történelmi kutatások előrehaladásával, ahogy minél mélyebbre jutottak és nagyobb áttekintést kaptak, annál inkább érezték a szükségességét és sürgősségét, hogy megerősítsék a marxizmus történelemfelfogásának és metodológiájának tanulmányozását. Az elmúlt években, a fiatal történészek azt a problémát vetették fel, vajon a kínai történelmi gondolkodás válságban van-e? Ez pontosan a fent említett helyzetre történő reflexió. Azért, mert tudásukat a korábban érvényes történelmi materializmus tankönyvekből szerezték és nem tudnak sok, a valóságban és a történelmi kutatásokban meglévő problémát megmagyarázni és ezután ilyen félreértésekre jutnak.

Ez a helyzet is arra a megfontolásra sarkall, hogy a kínai történetírás maga az idők kihívásával néz szembe. A társadalom nagy történelmi változásai előtt a történészek képtelennek tartották magukat a társadalmi változásokat szolgáló problémák megoldására. Sőt, az emberek tudatában a történetírás fontossága fokozatosan csökkenő. Ennek egyik oka az, hogy az emberek nem értik meg a történelem szerepét a jelen társadalomban. Annak a nézetnek, hogy "a történelem haszontalan", viszonylagosan széleskörű hatása van Kínában. A kommunisták között is van olyan vé-

lemény, hogy amikor a társadalom fejlődik, a múlt történelme nem játszik többé szerepet a tanulságok levonása szempontjából. Csak kevesen gondolják azonban azt, hogy a történelmi tudás nem ér többet mint a turizmus, hogy a történelem nem ad semmit, nem hoz profitot, miért kellene az embereknek energiát pazarolni rá?

A másik ok a korszerűtlen módszerek és elavult eszközök eredménye. Az emberek hozzászótkak, hogy olyan koncepciókat képviseljenek, amelyek idejét múltak. Ismételtetik a régi következtetéseket és nem tudják megtörni a régi elméleti kereteket. Nincs új ötlet alapján született új nézet, amely az embereknek adhatna valamiféle inspirációt. A nyelvezet unalmas, a stílus homályos. A történészek nem tanulmányozzák a közvetlen jelentőséggel bíró problémákat, a társadalmi gyakorlat problémáit, hanem idejüket jelentéktelen, magától értődő dolgokra fordítják. (Természetesen, itt a "közvetlen, azonnali" szó jelentése nem kronológiai értelemben veendő.) Más szavakkal, a történészek csak az önmegbecsülésre és a történelem tanulmányozására, mint "az antikvitások élvezetére" fordítanak figyelmet. Így a kínai történetírás arra van ítélve, hogy elveszítse szerepét, amelyet be kellene töltenie.

A történelem eszköze a valóság megértésének. A történelem az oktatás kiszélesített szerepét is játssza. Marx és Engels azt mondja, hogy az egyetlen tudományág, amelyet ismernek, az a történelem. Tehát a történetírás elengedhetetlen, alapvető tudomány.

A tudósok szerint a történelemtudomány fejlődése során fel-

merülő problémák figyelembevételkor össze kell kapcsolnunk azokat a jelenkor sajátosságaival. Akkor is, amikor a "társadalmi értékek" és "társadalmi funkciók" problémáira gondolunk, kapcsolatban kell lenniük korunk sajátosságaival. Korunk legalább annyira reformkor, mint amennyire a külső világ felé való nyitás korszaka. Társadalmunknak reformra van szüksége, a kínai történetírásnak úgyszintén. Csak miután felismertük a történelem - mint tudományos diszciplína - jellemző vonásait és adaptáltuk az ezekhez a sajátosságokhoz alkalmazható módszereket, készíthetjük a történelmet szerepének betöltésére.

Az elmélet minden tudományág lényege és minden tudományágnak megvan a saját elmélete és módszertani rendszere. A történettudomány erőteljesen elméleti tudomány, amelynek saját elmélettel és metodológiával kell rendelkeznie. A Kínai Kommunista Párt 11. Központi Bizottságának 3. plénuma óta új vitalitás érezhető minden elméleti fronton.

Történész körökben a történelmi elméletek felfedezése és tanulmányozása gyorsan fejlődött ilyen körülmények között. Ezen korszakban a történelmi intézetek és a pekingi és más egyetemek történelmi tanszékei egymásután állították fel illetve hozták létre újra történelemelmélettel foglalkozó kutató csoportokat. A tudósok kutatási tevékenysége egyre nőtt. A történelmi cikkeket és munkákat egymásután publikálták és gyakran tartottak szimpóziumokat. Csupán 1986-ban kb. 150 történelmi cikket publikáltak hét történelmi művön és tankönyvön kívül. Három országos szemináriumot tartottak az illetékes szervezetek, nem számítva az egyetemek és néhány

folyóirat kiadói testülete által szervezett fórumokat. Érdemes megemlíteni a History and Theories (Történelem és Elméletek), az első elméleti jellegű történelmi folyóiratot Kínában, amely abban az évben indult. Mindez bátorította a kínai történetírás elméleti kutatásainak fejlődését.

Először a legtöbb tudós a történetírási elméletek és a történelmi materializmus illetve a marxizmus és a módszertan kardinális elvei közötti kapcsolat helyes értelmezésének problémáira fordított figyelmet. A kínai történészek összegezték, felmérték, vitatták a történelmi materializmus és alkalmazás marxista szemléletmódjának alapvető módszerét. A tudósok a marxizmus újratanulmányozását és a fejlődő marxizmus történelemtudományban való szükségességének fenntartását javasolják.

Az ismeretelmélet problémáit szintén gyakran tárgyalják. A tudósok rámutatnak, hogy a történelmi megismerés folyamata a korlátlan képesség és a korlátozott szintű ismeret egysége és úgyszintén a relatív igazság és az abszolút igazság egysége. Ezek a jelenségek ellentétesek ezen a folyamaton belül. A szubjektív és objektív körülmények korlátozása következtében a történelmi megismerés és történelmi gyakorlat közötti egység és összhang időt vesz igénybe. A történelmi megismerés minden korban mérhető az emberek társadalmi és történelmi gyakorlata által. A történelmi tudás mérésének történelminek és fejlődőnek kell lennie. Az a nézet, mely támogatja azt az elvet, hogy a történelmi igazság nem mérhető és tagadja annak tudományos természetét, alaptalan. Később a tudósok a következő problémákat is vizsgálták: a

társadalmi gazdasági formációk, az ázsiai termelési mód, a történelem formálóinak, a történelem egységének és eltérésének, a történelem elkerülhetetlenségének és véletlenszerűségének, a történelmi fejlődésben a természeti környezet szerepének problémája stb.

Az elmúlt két-három évben a tudósok főleg magának a történetírásnak az elméleti tanulmányozására fordítottak figyelmet. Az említett "történetírás válságát" érintő argumentáción kívül, a tanulmányok a történelem metodológiájának és a történetírás módszerének tanulmányozását foglalják magukban. Itt csak röviden szólhatok ezek alapvető jellegzetességeiről.

Mindenekelőtt, ebben a szférában nagyon sok probléma van és a kutatási terület szintén széleskörű. Különbségek vannak a kutatók között a történetírás elméleti rendszere koncepciójának tartalmát illetve szintjeit illetően. Leegyszerűsítve végül is kétféle nézet van, egy szűk és egy tág értelmezés. Az itt érintett problémákat csak tágabb értelemben lehet értelmezni. Más szavakkal, a tudósok által tanulmányozott tárgyai a történelemnek magukban foglalták mind a történelem alanyát és tárgyát, illetve a köztük lévő kapcsolatot, mind a történelmi fejlődés folyamatát érintő elméleteket (a mag a történelmi materializmus szemléletmódja); a történetírás tárgyát, körét, felfogását, funkcióit és kapcsolatukat a valósággal; a történelmi megismerés sajátosságát és a történelem alanya és a tárgya közötti kapcsolatot. Ezek a tárgyak nemcsak a régi problémákat rejtik magukban, olyanokat, mint a

történelmi személyiségek értékelése, a történelem, az elmélet és a történelem alakítói közötti kapcsolat, de olyan új problémákat is, mint a marxista történelemelmélet és a modern természettudományok fejlődése közötti kapcsolat, a történetírás reformja és a kutatási módszerek megújulása, a történetírás szubjektív ismerete beleértve a gondolkodási mintákat, a tudás rendszere, az intellektuális rendszer és a történészek tudásának szintjei és folyamata, valamint a történetírás új rendszere. A tudósok vakon vizsgálják ezeket a problémákat, amelyek teljességgel tükrözik gondolkodásuk szabadságát. Ez a tény szintén jelzi, hogy a modern Kínában nagyon sok a tennivaló a történetírás reformját illetően.

Másodszor, időszerűsége van ennek a kutatási szférának. A társadalmi gyakorlat folyamatosan új tapasztalatokat nyújt és új problémákkal áll elő. A műszaki és természettudományok, és a társadalomtudományok legfrissebb vívmányai befolyásolják a történelmi kutatások fejlődésének irányát. Ezek a trendvonalak magukban foglalják a történetírás ismeretelméletének tanulmányozása iránti növekvő figyelmet, a történelmi kutatások integrálásának tendenciáját, a történettudomány és más társadalomtudományok és a műszaki és természettudományok növekvő összekapcsolódását, egymásra hatását, kölcsönhatását, szoros kapcsolatot a történelmi kutatások és a valóság között és a kutatási módszerek megújulását. A kínai történetírásban folyó elméleti kutatások jelenlegi fejlődése is hordozza és megkülönbözteti a korszakra jellemző sajátosságokat.

A kutatók megpróbálják összegezni a történelmi kutatások metodológiai elveit a rendszerelmélet, a kibernetika és információelmélet segítségével és felfedezni az emberi történelem, mint egész tanulmányozásának a módját. A történelemtudomány tárgyának tanulmányozása egyre fokozódik. Ugyanakkor számos új tudományágat vezetnek be, fedeznek fel, alkalmaznak a történelmi gyakorlathoz, olyanokat mint a szociotörténelem, történelmi demográfia, ökológiai, történeti ökológia, történeti pszichológia, történeti földrajz stb... Néhány tudós megpróbálja integrálni a történettudomány hagyományos szövegkritikáját a rendszerelemzés mai módszereivel, alkalmazni a számológépet a történelmi szférához és használni a modern eszközöket a történelmi adatok kezeléséhez. Néhány tudós a kvantitatív analízis módszereit is használja a történelmi források tanulmányozására, hogy átfogó tanulmányozása legyen a történelem politikai és gazdasági adatainak kvantitav és kvantitatív és kvalitatív szempontból. A kvantitatív módszer és alkalmazhatósága növeli a történelem alkalmazhatóságát, így néhány tudós felvetette az alkalmazott történelem kutatási feladatait. E területek kutatói jobbára középkorúak vagy a fiatalok. A modern Kína megteremtésének ők a hajtóerői. Mindannyian azt vallják, hogy a kínai történetírásnak, a világ új technikai forradalma által inspiálva, a modernizáció irányába kell haladnia.

A harmadik sajátosság a nyitottság. A társadalom nyitottsága a társadalmi haladásnak és az emberi civilizáció fejlődésének fokmérője. A tudományos kutatások nyitottságát

a társadalmi haladás determinálja. A tudósok felismerték, hogy noha a nyugati történészek elméleteiben található idealizmus és más hiányosságok, a fejlett társadalmak anyagi civilizációjának és az emberi tudás felhalmozódásának vívmányai sok értékes és hasznos tartalommal rendelkeznek. Így módon a kínai történészeknek nem szabad megtagadniuk ezt a közös kincset, amely az egész emberiségé. A kínai történészeknek magukba kell szívni és átvenni minden hasznos tapasztalatot és tudást a külföldi országok történetírásának fejlődésével kapcsolatban, annak érdekében, hogy a kínai történetírást megreformálhassák és fejlesszék elméleti alapjait. A kínai tudósok kezdték figyelmüket a nyugati történetírás tradicionális kutatásaira irányítani. Az összehasonlító kutatási módszer újból fontos szerepet játszik. A külföldi történeti gondolkodás fő iskoláinak bemutatására nagy hangsúlyt helyeznek. Számos kiváló művet és szimpózium anyagát, melyeket híres külföldi tudósok írtak a történelem elméleti kérdéseiről, lefordították vagy le fogják fordítani és kiadják Kínában.

Többek között a híres olasz gondolkodó B. Croce, az angol R.G. Collingwood, W. Walsh, Carl Popper; a francia Raymond Aron műveit. Az 1950-es években néhány művet lefordítottak és bemutattak Kínában, amelyeket szovjet és más szocialista ország szerzői írtak. A kínai tudósok még mindig nagyon érdeklődnek ezen országok új, fontos történelemelméleti vívmányai iránt. Például, a szovjet akadémikus E.M. Zsukov művét The Outline of Methodology of History (A történelem metodológiájának áttekintése) és a lengyel történész Topolski

művét The Methodology of History (A történelem metodológiája) hamarosan kiadják Kínában.

Ami a szimpóziumok anyagát illeti, The Modern Western Historical Philosophy (A mai nyugati történelemfilozófia) című művet Csang Ven-csie állította össze, The Studies of Max Weber (Max Weber tanulmányai) címűt Wang Guan professzor. Egyébként a kínaiakat nagyon érdeklik a témával kapcsolatos magyarországi kutatások és nagy várakozással tekintenek a magyar tudósok kutatásait bemutató kínai fordítás megjelenése elé. Ez a fajta nyitottság együttműködés formájában jellemző a kínai történelemelmélettel foglalkozó tudósokra és más társadalom- és természettudományok képviselőire is. Ez kifejeződik a kínai szakemberek közötti szabad vitákban és a kínai és a külföldi tudósok növekvő számú tudományos cseréiből. Példa erre Fan Ta-zsen professzor közelmúltban tett lengyelországi útja és e sorok írójának látogatása az önk országában.

Végül, a jelenlegi, kínai történetírás elméleti tanulmányozásának egy másik fontos sajátossága céljának és vezérgondolatának tisztasága. A kínai történettudomány Kína szocialista modernizálásának megvalósítását saját céljának is tekinti. A marxizmus alapelvei jelentik gondolkodásunk elméleti megalapozását. Ezért nagyon természetes a marxizmust szem előtt tartani a mai kínai történelemelmélettel foglalkozó kutatásokban. A kínai tudósok rámutatnak, hogy a történettudomány kutatását és fejlődését integrálni kell a valósággal és a történelmi materializmus rendszeres tanulmányozásával. De a történelmi materializmus nem egyenlő a történelemelmélettel.

Most a kínai történészek korrigálták a múlt dogmatikus felfogásait és a történelmi materializmust csak kutatásuk vezérfonalának tekintik. A tudósok vizsgálták a klasszikus marxista szerzőknek az emberi történelemmel foglalkozó műveit és felfedezték, hogy a művekben nem következetesek. Foglalkozni kell ezekkel az álláspontokkal abból a szempontból, ahogyan ők vizsgálták a történelmet és alakították ki nézeteiket, és a történetírás és az idő közötti viszony szempontjából. Például, Marx "A német ideológiá"-ban három tényezőként jelöli meg az emberi történelem lényegét - termelőerők, társadalmi feltételek és ideológia -, míg "A Kommunista Párt Kiáltványá"-ban azt mondja, hogy "A mindezideig létező társadalmak történelme az osztályharcok története". Ez az oka, hogy a proletárforradalom győzelme előtt a kommunista párt erejét főként a proletariátus és a tömegek vezetésére összpontosította, hogy osztályharcot folytassanak a régi társadalmi rendszer megdöntésére. A pártvezetők a történelmet a forradalmi eszközök felhasználásának szempontjából vizsgálták a valóság átalakítása érdekében, így természetesen figyelmeiket a történelemben az osztályharcra fordították. De ma a dolgok alapvetően megváltoztak. Jelenleg, pártunk és országunk, mialatt a szocialista szellemi civilizáció megteremtésével van elfoglalva, először a termelés és a szocialista gazdaság fejlesztését hangsúlyozza. Ilyen körülmények között a történetírás társadalmi funkciója elsősorban a termelés fejlődése történetének tanulmányozása, hogy a kínai modernizáció számára történelmi alapot és mintát biztosítson.

Az alkalmazott történelem ebben az elméleti keretben jelentkezik. Néhány kutató rámutat, hogy a "marxizmus vitalitása az új gondolatok állandó létrehozásában rejlik az által, hogy a természet és társadalom megismerésének képessége elmélyül". A marxizmus alkalmazásakor, a történetírásnak fejlődésszemlélettel kell rendelkeznie. Magában kell foglalnia az elmúlt évszázadok természetről és társadalomról való ismereteinek ideológiai lényegét és mélyítene, fejlesztene kell a történelmi materializmust. Például, létezik olyan nézet, mely szerint kétségtelenül megfelel a valóságnak, hogy az embereknek a múltban kell kezdeniük - amikor a társadalmi forradalom okait vizsgálják - termelőerők és a termelési viszonyok közötti ellentmondások, az alap és a felépítmény közötti ellentmondások, illetve a társadalmi osztályok ellentmondásainak erősödése vizsgálata. De, ha a forradalom nem az ipari forradalom eredménye vagy a forradalom nem stimulálja az ipari forradalmat, semmilyen forradalom sem tudja a régi társadalmi formációkat alapvetően megváltoztatni és a társadalmat minőségi változtatásra készíteni. Így, a társadalmi fejlődésben egyre jobban felismerve a tudomány és a technológia szerepét, a kutatók a társadalmi forradalmat elemezhetik a tudományban lezajló forradalom alapján is, a következőképpen: technológiai forradalom - ipari forradalom - társadalmi forradalom.

Más kutatók úgy tartják, hogy évek óta, a kínai történetírás, hangsúlyozva az osztályharcot, túlzott jelentőséget tulajdonít a társadalmi szerepének - mint

például anyagi termelés, gazdasági viszonyok és a társadalmi fejlődés törvényeinek, és az ember tanulmányozása majdnem tiltott zóna. A történelem folyamatosan fejlődik, mégis pontosan, mert az ember a társadalmi feladatokat folyamatosan változtatja, fejleszti magát a feladatok megújításának során. Ezért, a kutatók rámutatnak, hogy a történelem mindenekelőtt az ember fejlődésének története és a történetírásnak nagy fontosságot kell tulajdonítania az ember tanulmányozásának. A történészeknek nem lehet csak az osztályharcok (a forradalom) tanulmányozására, főként az egész társadalom tanulmányozására fordítaniuk figyelmüket, hanem magukat a társadalom szubjektuma - az ember - fejlődése tanulmányozásának kell szentelniük. "A Szent Család"-ban Marx azt mondja, hogy "a történelem nem egyéb, mint a maga céljait követő ember tevékenysége". Azaz, megragadni az ember fejlődésének történelmi folyamatát valaki csak úgy tudja, ha a következő kérdésre az ember valódi cselekedetei átfogó vizsgálata által próbál válaszolni: hogyan alakítja az ember a történelmet és ellenkezőleg, a történelem az embert? Ebből a kérdésfeltevésből következik a kutatók számára, hogy a történelemtudomány az "embernek, mint egésznek a tudománya".

A kutatók szerint Marx a valóság és a gyakorlat emberét veszi az összes tudatos emberi tevékenység kiindulópontjának. Ez az ismeretelméletben nagyon fontos. Az ismeretelméletből kiindulva az ember története a természet története is. A gyakorlatban, az ember külsőleg átalakítja magát a természetbe, és ugyanakkor a természetet alakítja belsőleg magába.

Aláhúzzák, hogy az ember gyakorlata a szubjektív céljának fejlődése, vagy a szubjektív célja és az objektív világ közötti viszony fejlődése. Ezért a tudományos ismeretelmélet megköveteli, hogy a kutatók kutatásaikat az ember társadalmi tevékenysége tanulmányozásával kezdjék.

A fent említett példák jelzik, hogy a tudósok a történelemtudomány tárgyának kutatását a történettudomány elméleti alapját és a metodológia néhány problémáját a történelmi materializmus komoly tanulmányozására alapozzák és a marxizmus vezérli őket.

Most látható a történelem új elméleti rendszerének gyümölcse a történetírás jelenlegi elméleti tanulmányozásának sajátosságaiból. Ez a rendszer olyan lesz, amely adaptálható a kor követelményeihez, amelyet a történelmi materializmus alapelvei vezérelnek és magában foglalja az emberi kultúra, a kínai és külföldi múlt és jelen értékeit és a világot, a jövőt.

Integrálni fogja a történelmi kutatások tradicionális módszereit az új módszerekkel és eszközökkel, így kialakítva a történelmi források új bázisát és kibővítve a történelmi kutatások tárgyát. Természetesen nagy erőfeszítésekre és hosszabb időre van szükség e cél eléréséhez.

Ma kutatómunkánk éppen a kezdetén áll. Az új módszerek bevezetése és felfedezése egyszerűnek és felületesnek tűnik és a kutatók nem tudják megérteni és megmagyarázni azokat a metodológia terminusaival. A történelemelmélet nem hatott a történelmi gyakorlatra mélyen és az új módszereket nem alkalmazták sikeresen a történelmi gyakorlat-

ban, hogy a történetírás jelentősebb eredményeket érjen el.

Végezetül, ebben a kutatási szférában sok régi probléma vár megoldásra és sok új vitás kérdés van.

Például, néhány kutató úgy tartja, a múlt történelmi tradíciójából nincs pozitív tartalom, amit fel lehetne használni, beleértve az új Kína megalapítása utáni történetírást, csak nehéz történelmi teher van. Más kutatók szerint a történelmi materializmus történelmi kutatások vezérfonalaként való alkalmazása a történetírás tudományos elveinek alkalmazása. Az emberek kétségbevonják egyáltalán a történelemben létezik-e valamilyen törvény, így módon valóban létezik egy kihívás a tudományos elméletek számára. Akik azon a véleményen vannak, hogy a történelem fundamentálisan különbözik a természettől abban, hogy a történelem az ember szubjektivitásán kívül nem létezik, különösen pedig abban, hogy minden fizikai tevékenység bizonyos szubjektív törekvést hagy maga után. Nyilvánvalóan ezek a kutatók nem egyszerűen a szubjektivitás, emberi gondolkodás és szubjektív tevékenység tanulmányozását hangsúlyozzák, hanem az emberi szubjektív tudatot elkülönítik az ember fizikai tevékenységétől tudatosan. Ez a nézet ellentétben áll a modern természet- és műszaki tudományok nyújtotta bizonyítékkal. A fent említett példák alapján, amikor a történetírás elméleti kutatásait szisztematikusan elemezzük, a történelmi ismeretelmélet feltárását kell fejlesztenünk. Amint az emberek megtanulnak helyesen gondolkodni, addig megtalálják az igazságot is végül. Ez leginkább a történészekre és a teoretikusokra nézve igaz. A kínai filozófusok, törté-

nészek és minden más tudomány elméleti szakemberei együtt tanulnak és kutatnak. Ennek alapján feltételezhető, hogy bizonyos háttérbe szorítás után Clio bizonyosan kiemelkedő szerepet fog játszani ismét a kínai történelmi körökben.